

Aigua i conflicte territorial. La Junta de Defensa de les Aigües del Mogent i altres afluents del Besòs (1910-1936)¹

Jordi Planas i Maresma
Universitat de Barcelona

Introducció

Els conflictes per l'ús i gestió del territori han tingut una incidència cada cop més gran en les societats contemporànies. A Catalunya, en els darrers anys han proliferat els moviments d'oposició a projectes o actuacions que -almenys així ho entenien els seus protagonistes- amenaçaven l'entorn natural o social immediat². Aquests conflictes actuals, que tot i la seva diversitat remetent a causes estructurals ben identificables, no són -és clar- nous. Al llarg de la història es poden resseguir innombrables moviments de protesta i d'acció col·lectiva que presenten característiques semblants. Un dels àmbits on aquest tipus de conflictivitat ha estat més present ha estat entorn del control de l'aigua, un recurs natural escàs que la dinàmica de creixement econòmic i demogràfic ha contribuït a pressionar cada cop més. La mobilització ciutadana provocada pel projecte de transvasament de l'Ebre és un dels darrers exemples (segurament el més notori) d'aquest tipus de conflictivitat territorial.

En aquest article es presenta un episodi de la lluita pel control de l'aigua de la conca del Besòs al començament del segle XX. El ràpid creixement de la metròpolis de Barcelona i les necessitats creixents del seu proveïment d'aigua van entrar en contradicció, com veurem, amb els interessos dels propietaris agraris de

1. La recerca que ha donat lloc a aquest article s'ha beneficiat d'un ajut del Ministeri de Ciència i Tecnologia (Programa Nacional de Socioeconomia) al projecte "Requerimientos y disponibilidades territoriales: cambios económicos en el uso del suelo y evolución histórica de los paisajes agrarios mediterráneos" (SEC2003-08449-C04-03). Vull agrair els comentaris de l'investigador principal del projecte, Enric Tello, i de Francesc Valls, que han contribuït a millorar-ne la redacció final, així com també les facilitats donades en el seu moment pel senyor Jaume Anfruns per a la consulta de la documentació de la Junta de Defensa de les aigües del Mogent i altres afluents del Besòs procedent de l'arxiu patrimonial de can Torrents de la Roca del Vallès.

2. Vegeu NEL-LO, 2003.

l'àrea afectada. La creació de la Junta de Defensa de les aigües del Mogent i altres afluents del Besòs fou una resposta d'aquest col·lectiu a l'amenaça que constituïa per als seus interessos el projecte de transvasament d'aigua de la conca del Besòs cap a Barcelona. L'actuació d'aquesta entitat i la seva relació amb altres associacions de propietaris rurals, com ara la Cambra Agrícola del Vallès o l'Institut Agrícola Català de Sant Isidre, constitueix un episodi significatiu en el procés d'organització dels interessos agraris de la comarca vallesana.

L'aprofitament de les aigües públiques, tan important per a l'activitat agrària, a Espanya no va començar a tenir una regulació efectiva fins a la segona meitat del segle XIX³. La primera llei d'aigües data del 3 d'agost de 1866, i fins a la llei del 13 de juny de 1879 no s'establiren les comunitats de regants amb els seus sindicats i jurats de regadiu per dirimir els conflictes. L'any 1883 es regulà la concessió de nous aprofitaments i el Reial Decret de 12 d'abril de 1901 va establir registres d'aprofitaments d'aigües públiques en els Governos provincials i declarava abusiu tot aprofitament que no fos inscrit. Tanmateix, la inscripció d'aprofitaments presentava problemes i, en el cas de la província de Barcelona, després de dotze anys d'existència només s'havien efectuat 280 inscripcions⁴.

En aquest estat de desorganització, els principals conflictes respecte de l'aprofitament de les aigües van sorgir amb motiu dels projectes de proveïment de les grans ciutats. La Llei d'Obres Públiques de 13 d'abril de 1877 establia categòricament l'abastament d'aigua com un servei públic municipal, i la Llei d'Aigües de 1879 confirmava la preferència del subministre a poblacions (com a mínim 50 litres diaris per habitant) respecte als altres usos⁵. El creixement urbà i industrial de Barcelona va crear la necessitat d'assegurar el proveïment de la ciutat i l'Ajuntament es va veure obligat a recórrer necessàriament a empreses particulars per complementar el subministre. Durant la segona meitat del segle XIX es van arribar a constituir una dotzena de companyies privades d'aigües, que, degut a les exigències de capitals i a la complexitat dels coneixements i mitjans tècnics necessaris, acabarien desapareixent o bé foren absorbides per la Societat General d'Aigües de Barcelona, que cap al final del segle garantia una bona part del subministre de la ciutat⁶.

Per tal d'afrontar les necessitats d'aigua d'una població creixent (entre 1870 i 1920 la ciutat de Barcelona va passar de 300.000 a 700.000 habitants), l'any 1879 l'Ajuntament va augmentar el cabal del seu subministre i uns anys més tard va

3. Per a una aproximació general, vegeu: PÉREZ PICAZO; LEMEUNIER, 1990. GARRABOU; NAREDO, 1999. BARCIELA; MELGAREJO, 2000, i específicament sobre l'abastament urbà: ANTOLÍN, 1991 i MATÉS BARCO, 1998 i 1999.

4. RIBA, Santiago de. "Inscripció d'aprofitaments d'aigües públiques", *Revista de la Cambra Agrícola Ausetana*, 8.1913.

5. ANTOLÍN, 1991: 286.

6. ANTOLÍN, 1991: 289-290. Constituïda a Liège (Bèlgica) l'any 1867, fou l'antecessora de l'actual Societat General d'Aigües de Barcelona domiciliada a la capital catalana (VOLTES, 1967).

intentar obtenir tot el cabal de la Sèquia Comtal per mitjà de la compra als usuaris o bé de l'expropiació. Degut a les dificultats que suposava aquesta solució, l'any 1896 l'Ajuntament va acordar obrir un concurs públic per adquirir aigües potables de particulars i companyies privades que completessin l'abastament d'aigua de la ciutat. Aquest i altres concursos i projectes que va promoure l'Ajuntament en els anys següents van fracassar per les limitacions financeres de la pròpia institució i pels litigis amb els interessos particulars afectats⁷.

Contra aquests projectes, que amenaçaven els regadius, es van mobilitzar els propietaris rurals per mitjà dels ajuntaments, cambres agrícoles i sindicats, i en alguns casos aquesta mobilització va donar lloc a la creació d'associacions específiques per a defensar-se d'aquest perill. Un projecte de 1910 que afectava la conca del riu Tordera va aixecar la protesta de diversos ajuntaments, sindicats, cambres agrícoles i propietaris particulars i va donar lloc a la creació de l'entitat Defensa Hidràulica de la Conca del Tordera, que va portar a terme una campanya de mitings a Blanes, Malgrat, Tordera i Hostalric⁸.

A la conca del riu Besòs, que fou una de les principals àrees afectades per aquests projectes d'aprofitament d'aigües, el mateix any 1910 es creà la Junta de Defensa de les aigües dels rius Mogent i Congost. Fou segurament la primera d'aquestes associacions que es van crear contra el projecte de transvassament d'aigües a Barcelona i la seva activitat es va desenvolupar, amb intermitències, fins a la Guerra Civil.

L'origen de la Junta de Defensa

La Junta de Defensa de les aigües dels rius Mogent i Congost es creà l'any 1910 per oposar-se a un projecte promogut per Gonzalo de Rivas que ofería l'aportació de 140.000 metres cúbics d'aigua a Barcelona. Aquesta aigua s'obtindria de 38 propietats situades als marges dels rius Mogent, Congost, riera de Vilamajor i Besòs, els propietaris de les quals havien establert contractes privats amb G. de Rivas en què es comprometien a atorgar-li escriptures de venda si el projecte es portava a terme.

Aquest projecte s'havia presentat al segon concurs de proveïment d'aigües a Barcelona (el primer, que datava del 1896, havia acabat en fracàs) i la comissió que examinà les proposicions el situà en el primer lloc de la classificació per tractar-se d'aigües d'excel·lent potabilitat, entre altres raons. Atès que cap dels projectes no satisfesia totalment les necessitats del proveïment d'aigua, el dictamen

7. MATÉS BARCO, 1998: 174-180.

8. *Revista del Instituto Agrícola de San Isidro*, 10.12.1910. L'associació estava assessorada per l'enginyer de mines Silví Thos i Codina (Mataró, 1843-1911), membre destacat de l'Institut Agrícola Català de Sant Isidre.

de la comissió recomanava l'adquisició de les cinc deus constituïdes per les ofertes pel senyor Rivas (1er classificat) i per Joan Sans (2on classificat), aquest amb aigües procedents de les seves finques a la conca del riu Ripoll, i les adscrites a les mateixes com a secundàries, és a dir, les ofertes per Jaume de Moner procedents de la Mina de la Llebra de Sant Fost de Campsentelles, per Joan Casas amb aigües d'un pou de Montcada, i per Lluís Buixons, com a apoderat de Joan Maria de Clarós, amb aigües procedents del mas Ubach de Sant Cugat del Vallès. Segons aquest dictamen, amb l'adquisició d'aquestes fonts, el dia que es consumés la municipalització del servei d'aigües, adquirint les pertinències de la Societat General d'Aigües de Barcelona, l'Ajuntament de Barcelona quedaria pràcticament propietari de les aigües de la comarca del Vallès⁹.

Segons els seus detractors, que immediatament van gestionar la presentació de recursos per oposar-s'hi, el projecte de G. de Rivas afectaria un nombre de finques que comprenien una extensió total de 261 ha dels termes municipals de Llinars, la Roca, Montornès, Montmeló, Martorelles, Mollet, Sant Fost, Montcada, Palou, i també, indirectament, Cardedeu, Vilamajor, Santa Coloma de Gramanet, Sant Adrià de Besòs i Badalona¹⁰, i causaria gravíssims perjudicis econòmics a la comarca:

"Es del todo indudable que desviando las aguas de los cauces de los expresados ríos, los terrenos que actualmente se fertilizan con el riego quedarían de seco; y mucho peor para los arrendatarios y aparceros si intentasen, los primeros años, seguir cultivando dichos terrenos, bajo la creencia de que algunos años de muchas lluvias aun pudiesen salvar las cosechas; pues [...] expondrían los abonos y trabajos que exige el cultivo de regadío, para cosechar, la mayoría de los años, menos que si lo cultivásen como seco, dando lugar á que se precipitase la rutina de muchas familias que hoy día, gracias á su trabajo y aborro, consiguen formarse una posición desahogada en su clase.

Una vez se viesen privados los agricultores de los valles del Mogent, Congost y Besós, de las aguas que hoy constituyen su principal elemento de vida, forzosamente empezaría la emigración de los actuales habitantes, al revés de lo que sucede ahora durante todos los veranos; en virtud de una agricultura cada día más intensiva, vemos en todos nuestros pueblos numerosos grupos de trabajadores forasteros que, estimulados por un buen jornal, vienen para la recolección de los frutos. Si este desgraciado caso llegase, sobrarían tres cuartas partes de los habitantes que hay acutalmente en esta comarca que se riega [...] y con éstas sobrarían muchas pequeñas industrias y comercios establecidos en las indicadas poblaciones al amparo de una agricultura progresiva, motivo de la prosperidad de la comarca.

Los municipios perderían uno de los ingresos que destinan para atenciones de enseñanza, cual es el 16 por 100 del recargo sobre las contribuciones; haciéndolo-

9. CONILLERA VIVES, 1991: 83. Vegeu també VOLTES, 1967.

10. Conferència de Santiago de Riba a l'IACSI del 27.12.1910 (*Revista de l'IACSI*, 5.1.1911).

*se difícil hallar medios para substituir dicho ingreso, dados los escasos recursos de que disponen los municipios rurales. Muchos servicios públicos quedarían desatendidos, y la higiene y algunos usos domésticos igualmente se resentirían, por que faltarían lavaderos, abrevaderos y agua para limpieza de las habitaciones y corrales*¹¹.

Tenint notícia d'aquest projecte, el Sindicat de Regants de Mollet va promoure la celebració d'una reunió a la seu de l'Institut Agrícola Català de Sant Isidre (IACSI), que va tenir lloc el 4 de juliol de 1910 amb l'assistència d'una seixantena de propietaris. Amb sorpresa de tothom, hi va comparèixer també l'esmentat Gonzalo de Rivas per defensar el projecte, però no va poder convèncer els propietaris afectats i optà per retirar-se. D'aquesta reunió sortí una comissió, en la qual estaven representades totes les poblacions afectades i les societats de regants de la comarca, que inicià els treballs per a la defensa de les aigües¹²: la visita d'alguns regidors de l'ajuntament de Barcelona per aconseguir que s'oposessin al projecte; el finançament de la campanya amb una contribució de dos rals per quartera¹³ (fou nomenat dipositari dels diners el propietari de Mollet del Vallès Frederic Ros); començar la publicació del butlletí *Defensa de les aigües del Mogent i Congost*, que publicà el primer número el mes d'agost del 1910; encarregar un dictamen tècnic al geòleg Jaume Almera¹⁴, i fer públiques les condicions del projecte per mitjà de reunions i mitjans a diferents localitats, i amb el concurs dels mitjans de comunicació¹⁵:

11. *Memoria presentada por la Junta de Defensa de las aguas de los ríos Mogent y Congost al Ayuntamiento de Barcelona*, Barcelona, 15.10.1915. Aquesta memòria recollia i ampliava una altre document, datat a Mollet el setembre de 1910, sota el títol *Memoria demostrativa de lo impracticable que resulta el proyecto de traída de aguas á Barcelona, ofrecido por D. Gonzalo de Rivas*, que incloïa la proposició d'aquest i les finques i drets que acreditava per oferir la portada d'aigües a Barcelona. Ambdós documents formen part del fons de Sadurní Pont i Palau cedit pel senyor Jaume Anfruns a l'Hemeroteca Municipal Josep Móra de Granollers.

12. Foren nomenats: Martí Pujol, president del Sindicat de Regants de Badalona; Lluís de Miquel, president de la Societat de la Mina, de Santa Coloma de Gramenet; Frederic Ros, president accidental del Sindicat de Regants de Mollet; Leopold Gil, propietari de Sant Fost; Santiago de Riba, propietari de Palou; Martí Borrell, propietari de la Roca; Sadurní Pont, propietari de la Roca i Martorelles, i els alcaldes dels pobles de Santa Coloma de Gramenet, Montcada, Martorelles, Sant Fost, Montmeló, Montornès, la Roca i Llinars.

13. Més tard es comprovà que aquesta quantitat era exigua i s'acordà augmentar-la fins a una pesseta per quartera, així com també deslliurar els alcaldes de la recaptació i cobrar directament la Junta de Defensa (*Defensa de les aigües del Mogent i Congost*, 2.1911, p. 2).

14. *Dictamen razonado, referente á las funestas consecuencias de la traída de aguas del Mogent y Congost á Barcelona sobre el Vallés, por el Canónigo Rdo. Dr. D. Jaime Almera, Pbro.*, Barcelona, 5.11.1910. L'encàrrec a J. Almera fou decidit després d'entrevistar-se amb el meteoròleg granollerí Dionís Puig els principals dirigents de la Junta de Defensa, Santiago de Riba i Frederic Ros. En aquesta entrevista D. Puig "s'oferí a publicar en algun diari de Barcelona articles exposant les veritables condicions de la comarca del Vallés en quant se refereix al seu sistema idrològic, demostrant lo equivocat que es el projecte de portada de ses aigües a Barcelona" (*Defensa de les aigües del Mogent i Congost*, 10.1910, p. 2). Sobre Dionís Puig, vegeu: PLANAS, 1990 i també ROMA, 1994.

“Lo que’s proposava la Junta era ajuntar a tota la comarca ab una acció comunal; convèncer als pobles de la desgracia que’ls menaçava; juntar als propietaris que no havien volgut abandonar al seu país; procurar que totes les minories de l’Ajuntament de Barcelona se convencessin de que’l projecte era dolent, injust y car, y posar de nostra banda l’opinió de Barcelona y ab ella a la Junta Municipal, y convèncer a tothom de que’l projecte era ruïnós pel Vallès y per Barcelona, perquè si consegutem tot això ‘l projecte era mort”¹⁶

No era la primera vegada que es produïen campanyes a la comarca contra projectes d’aprofitament de les aigües diferents al de regar: en els anys 1864 i 1865 se succeïren iniciatives per aconseguir la concessió d’aigües del Besòs a Sant Fost de Campsentelles, que foren denegades pel Govern per l’oposició que van despertar, i de nou foren demanades els anys 1872, 1874 i 1878, sempre amb resultats negatius. L’any 1881 es demanà una concessió minera amb el nom de “La Previsora” per treure aigües des de Montornès a Montcada, també sense resultat. L’any 1896 un propietari de la Roca va arribar a un acord amb una companyia per a l’obtenció de les aigües, però la mobilització dels principals propietaris locals i de l’ajuntament, amb l’alcalde Francesc Sala al capdavant, va aconseguir parar les obres que ja havien iniciat. Al mateix terme de la Roca, l’any 1901 es denegà una altra concessió minera. La diferència entre aquests projectes i el de 1910 *“es l’extensió de la comarca menaçada i la forma de la menaça [...] aleshores els projectes no tenien l’empenta del d’ara, ni usaren els medis que ara s’usen, puix ni’s tractà de repartir diners a dojo entre alguns propietaris, establint la divisió entre ells, ni’s comptava amb l’apoi de l’Ajuntament de Barcelona”¹⁷.*

Però l’extensió de l’àrea afectada (les conques del Mogent, Congost i Besòs), també permetien una campanya d’oposició al projecte molt més àmplia. Diversos ajuntaments de la comarca van dirigir exposicions a l’ajuntament de Barcelona per exposar els perjudicis que ocasionaria el projecte i es realitzaren mitings a moltes localitats. El primer va tenir lloc a l’ateneu de Mollet del Vallès el 18 de setembre de 1910, organitzat pel Sindicat Agrícola de Mollet, que es va celebrar *“amb un exit complet, puix l’ample saló de l’Ateneu estava ple de gom a gom de gent d’aquell poble i dels del voltant”¹⁸.* Hi van intervenir el diputat a Corts del districte, Bonaventura M. Plaja; els senyors Ventura Gausachs i Martí Pujol, de Badalona (aquest últim alcalde d’aquella localitat), els senyors Camps i Ros, de

15. La Junta de Defensa va aconseguir que es publiquessin articles contraris al projecte de Gonzalo de Rivas a *La Veu de Catalunya* (de l’esmentat Dionís Puig), *La Vanguardia*, *El Poble*, *El Diluvio*, *Las Noticias*, *La Publicidad* i *El Correo Catalán*, altres. Només el periòdic lerrouxista *El Progreso* fou contrari a la campanya.

16. *Als veïns del terme municipal de Llinàs*, Barcelona, abril 1911.

17. *Defensa de les aigües del Mogent i Congost*, 9.1910, p. 11.

18. *Defensa de les aigües del Mogent i Congost*, 10.1910, p. 2.

Mollet; Dionís Puig, de Granollers, i el diputat provincial Fèlix Fages. S'acordà celebrar un altre acte a la Roca la setmana següent, que també va tenir un gran èxit, "*puix la plaça d'aquell poble s'omplenà molt abans de començar l'acte*"¹⁹. Va obrir l'acte l'alcalde de la Roca, Francesc Sala, i van intervenir-hi: el diputat a Corts Bonaventura M. Plaja, que presidia l'acte, el propietari de la Roca, Sr. Monés; Ventura Gausachs, de Badalona; Ros, de Mollet; Puig, de Granollers; el rector de la parròquia de Santa Agnès de Malanyanes; el diputat provincial Fèlix Fages, i el president de la Junta de Defensa i propietari de Palou, Santiago de Riba. I s'acordà la celebració d'un altre altre míting a Montornès, on Gonzalo de Rivas havia aconseguit comprometre a la majoria dels propietaris.

El conflicte d'interessos a Llinars del Vallès

L'únic ajuntament que va desmarcar-se de la campanya fou el de Llinars del Vallès, un municipi situat a 40 quilòmetres de Barcelona, amb poc més d'un miler d'habitants, una extensió territorial considerable (2.455 ha) i amb la possibilitat de captar aigües del riu Mogent²⁰. L'alcalde, Montserrat Cullell i Coll, va evitar els actes de la Junta de Defensa en aquest municipi i va acabar signant un acord amb G. de Rivas pel qual l'ajuntament desistia de fer oposició al transvassament a canvi d'un compromís, en cas de realitzar-se el projecte, de portar a terme algunes obres al poble i garantir l'aigua dels qui regaven²¹. En virtut d'aquest acord, que comptà amb l'oposició d'alguns regidors (Jaume de Sanromà i Joan Prat), Montserrat Cullell presentà la dimissió del càrrec de vocal de la Junta de Defensa d'Aigües: "*s'ha preferit abandonar el poble —se l'acusava des de la Junta de Defensa— abans que descontentar a quatre propietaris que volen fer un negoci*"²².

19. *Ibidem*.

20. Quan l'any 1928 l'Ajuntament de Llinars va acordar la municipalització del servei d'abastament d'aigua potable, l'estudi preparatori destacava la facilitat per obtenir aigua per mitjà d'un pou prop del Mogent (CASADEVALI; VILLARET; CODINA, 1928).

21. L'oferiment del senyor G. de Rivas es concretava en quatre punts: "1.º A dejar en este pueblo al realizarse su proyecto, toda aquella agua que sea precisa para ser regados suficientemente, en lo sucesivo, cuantos terrenos hoy se riegan en este término y que no haya adquirido ni adquiera dicho Sr. Rivas. – 2.º Ceder á este Ayuntamiento la parte necesaria de las fincas adquiridas y que adquiera el Sr. Rivas, para construir la carretera del Cementerio en proyecto, y abrir nuevas calles y plazas con sujeción al proyecto de ensanche que figura en el plano general de urbanización. – 3.º Construir por su cuenta, dentro el plazo que se fije, un muro de defensa á ambos lados de la riera Giola (trozo que media entre el puente de la carretera provincial y el del ferro-carril) de dos metros de alto, incluso los cimientos, por 0'50 metros de grueso; y 4.º Instalar tres fuentes públicas con agua suficiente, en el sitio que el Ayuntamiento asigne". El senyor G. de Rivas estava disposat a garantir el seu compromís amb el mas Rossell de Llinars (*Als vebins de Llinás*, pasquí signat per l'alcalde, Montserrat Cullell, el març de 1911).

Davant d'aquesta dimissió, en la reunió de la Junta de Defensa del 8 d'abril de 1911 es nomenà vocal de la Junta al propietari i regidor de Llinars Jaume de Sanromà i Gual, que era membre de la Cambra Agrícola del Vallès i un dels grans propietaris del municipi, i a Sadurní Ramis, també propietari d'aquell terme, els quals van presentar un recurs d'alçada davant del Governador Civil contra l'acord de l'ajuntament de Llinars amb Gonzalo de Rivas, que fou signat per una desena de propietaris del terme i més de setanta veïns del poble²³. El recurs argumentava que l'acord municipal suposava renunciar a utilitzar els recursos que la llei concedia als pobles per defensar els seus interessos, atès que la llei d'aigües vigent concedia a l'alcalde la facultat de suspendre les obres quan minvessin les aigües públiques o privades destinades a un servei públic, i a Llinars les aigües del Mogent servien, a més de regar, per als abeuradors i safareigs, que podien resultar-ne afectats. A més, el recurs adduïa que l'Ajuntament havia incorregut en una infracció per signar l'acord "*con una persona inhabilitada para hacerlo á causa de estar procesada criminalmente y haberse dictado contra ella auto de prisión*"²⁴.

Examinats el recurs i les al·legacions de l'alcalde, Montserrat Cullell, perquè aquest fos desestimat, la Comissió Provincial de Barcelona formulà un dictamen segons el qual corresponia revocar i deixar sense efecte l'acord de l'ajuntament de Llinars del 19 de febrer de 1911, i així ho informà al Governador Civil; aquest, però, va acordar desestimar el recurs d'alçada "*quedando firme y subsistente el*

22. *Als veïns del terme municipal de Llinars*. Segons la Junta de Defensa, Gonzalo de Rivas havia fet ofertes tant o més bones a altres ajuntaments, particularment al de la Roca i al de Cardedeu, que foren rebutjades: "*el primer, ni tant sols ha respost, y el segon no va voler entrar ni tant sols ab tractes*".

23. Varen signar el recurs els propietaris Sadurní Ramis i Moré, Jaume de Sanromà i Gual, Joan Prat i Sora, Jaume Codony i Masó, Pere Fradera i Palau, Miquel Jané i Bach, Francesc Sala i Boter, Joan Cervera i Guinart, Ramon Bruguera i Bachs, i Jesús Pujol i Bellavista. Tots tots residents en el municipi de Llinars amb excepció del primer, resident a Vilallonga de Ter, però que també va participar activament en la campanya: va formar part de la Junta de Defensa d'Aigües i el 13 de febrer de 1911 va participar en el míting que va tenir lloc al cafè de can Bachs de Llinars, juntament amb el diputat provincial Fèlix Fages (que va presidir-lo en substitució per malaltia del diputat a Corts del districte, Joaquim Sagnier, que s'adherí a l'acte); Frederic Ros, de Mollet; Martí Pujol, de Badalona, Ferran de Sagarra, de Santa Coloma de Gramanet, el president de la Junta de Defensa, Santiago de Riba, de Palou, i el rector de Collsabadell.

24. Arxiu del Govern Civil de Barcelona, Fons Antic, caixa 4: Recurs d'alçada de Sadurní Ramis, Jaume Codony i altres contra l'acord de l'Ajuntament de Llinars del Vallès de 19 de febrer de 1911 per a l'abastament d'aigua de Barcelona, 3 de juny de 1911. Segons el recurs hi havia una sentència de la Sala 2^a de l'Audiència Provincial de Barcelona del 10 de maig de 1911 condemnant a G. de Rivas a cinc anys, dos mesos i tres dies de presó correccional, contra la qual el demandat va interposar recurs de cassació davant del Tribunal Suprem de Madrid. Amb anterioritat, G. de Rivas ja havia estat processat per nou delictes d'estafa en relació amb un negoci d'exportació de teixits. La denúncia fou presentada el 29 de setembre de 1906 i G. de Rivas fou detingut a Niça el 10 d'octubre següent i empresonat fins al 3 de juny de 1908, en què va quedar en llibertat provisional per mitjà d'una fiança de 10.000 pessetes (Ricard Maseras. *Don Gonzalo de Rivas, procesado por estafa*, (full volant) Barcelona, Imp. Hijos de Domingo Casanovas, novembre 1911). L'any 1912 G. de Rivas va traspassar els seus drets a Manel Oromí, el qual va demanar la concessió administrativa de les aigües de Sant Pere i Sant Antoni de Vilamajor i de Llinars.

*acuerdo del Ayuntamiento de Llinars del Vallés*²⁵. Tanmateix, el gener de 1912 es constituí el nou ajuntament de Llinars i foren elegits, per als càrrecs d'alcalde, tinent d'alcalde i síndics, respectivament, Jaume Bachs, Marià Rosell, Joan Prat, Jaume de Sanromà i Joan Cullet, que eren contraris al projecte de portada d'aigües del Mogent a Barcelona. D'aquesta manera canviava l'actitud de l'únic ajuntament que havia signat conveni amb Gonzalo de Rivas. Segons la Junta de Defensa, "*això prova que no poden anar, les autoritats d'un poble, contra l'opinió dels veïns y abandonar els seus interessos*"²⁶.

L'organització de la Junta de Defensa

La campanya de la Junta de Defensa contra el transvassament va tenir un seguiment molt notable. Les reunions per discutir l'organització de l'oposició al projecte de portada d'aigües eren molt concorregudes i, el que és més important, comptaven amb la participació de bona part dels ajuntaments dels termes afectats. Per exemple, en la reunió que va celebrar a la seu de l'IACSI el 24 de febrer de 1912 van participar-hi amb els següents representants: Estanislau Abadal, alcalde de Montcada; Joan Font, propietari de Montcada; M. Miejimolle, pels propietaris i l'Ajuntament de Santa Coloma de Gramanet; Martí Pujol, alcalde de Badalona, per l'Ajuntament i el Sindicat de regants de Badalona; Lluís de Miquel i Adrià Rosell, pel Sindicat de Regants de Santa Coloma, Sant Adrià i Badalona; Josep Boguñà, per la Junta de la Sèquia Comtal; Josep M. Maspons, pels propietaris regants de Bigues; Ramon de Casanova, pels propietaris de Lliçà d'Amunt; Francesc de P. Torras i Sayol, per la Comunitat de Regants de Santa Eulàlia de Ronçana; Francesc Brustenga, pels propietaris del Rec de Dalt de Santa Eulàlia de Ronçana; Jaume Tintó, alcalde de Palou; Jaume de Sanromà, propietari i regidor síndic de l'Ajuntament de Llinars; Salvador Xicola, alcalde de Sant Fost de Campsentelles, per l'Ajuntament i els propietaris del municipi; Francesc Sala, alcalde de la Roca; Martí Borrell, pels propietaris de la Roca; Joaquim Pont, pels propietaris de Martorelles; Esteve Monteys, alcalde de Montornès; Vicenç Serra, alcalde de Lliçà de Vall; Josep Manils, alcalde de Montmeló; Josep Sala, alcalde de Lliçà d'Amunt; Pau Guasch, pels propietaris de Parets; Jaume Armadans, pels propietaris de Lliçà de Vall; Antoni Fontova, tinent d'alcalde de Cardedeu; Vicenç Puig, alcalde de Martorelles i Joaquim de Barnola, pels propietaris de Sant Adrià de Besòs²⁷.

25. Arxiu del Govern Civil de Barcelona, Fons Antic, caixa 4: dictamen de la Comissió Provincial de Barcelona del 21 d'agost de 1911 i acord del Governador Civil de Barcelona del 18 d'octubre de 1911.

26. *Defensa de les aigües del Mogent i Congost*, núm. 1, 1912, p. 16. Montserrat Cullell i Coll fou alcalde de Llinars del Vallès del 1909 al 1911 i de nou durant la dictadura de Primo de Rivera (1924-1927). Durant la Segona República fou un membre actiu de la CEDA i va morir l'any 1937 assassinat pels revolucionaris.

Paral·lelament, la Junta de Defensa s'havia anat organitzant internament, i des del juny de 1911 s'havia dotat d'uns estatuts, que foren aprovats pel Governador Civil de la província. Segons aquests estatuts, la Junta estaria constituïda pels presidents dels sindicats de regants dels rius Mogent, Congost i Besòs, pels alcaldes dels pobles que utilitzessin aquestes aigües i pels propietaris de les terres regades amb aquestes aigües que nomenés la junta general²⁸. Les despeses es finançarien amb la contribució d'una pesseta per quartera a càrrec dels propietaris, i amb els donatius dels sindicats de regants i dels ajuntaments que formaven part de la Junta de Defensa. Durant el primer any aquests eren els ajuntaments de la Roca, Llinars, Montornès, Vilamajor, Cardedeu, Montmeló, Palou, Mollet, Martorelles, Sant Fost, Montcada, Santa Coloma de Gramanet i Badalona, i els sindicats de regants de Mollet, Santa Coloma, Badalona i la Sèquia Comtal (la recaptació total d'aquest primer any, comptant amb les contribucions dels propietaris dels esmentats municipis, sumava tres mil pessetes). Amb motiu d'haver-se presentat un nou projecte, per part de Francesc Molas i Deulonder, que volia conduir les aigües de la riera del Tenes a Barcelona, algunes propietaris d'aquesta conca van demanar a la Junta de Defensa que estengués la seva acció també a la conca del Tenes, i en virtut d'això van entrar també a la Junta els representants dels ajuntaments i dels propietaris d'aquesta vall²⁹.

El domicili social de la Junta de Defensa i lloc de reunió principal fou la seu de l'IACSI a Barcelona. Cada any, en el mes de juny, es celebraria una junta general en la qual es presentarien els comptes de l'any per ser aprovats i es renovaria la Junta, la qual, al seu torn, nomenaria els que haurien d'ocupar els càrrecs de president, tresorer i secretari. Inicialment, van ocupar aquests càrrecs Santiago de Riba, Frederic Ros i Joaquim de Barnola, respectivament, tots tres membres de l'IACSI.

Junta de Defensa de les Aigües dels rius
Mogent, Congost i Besòs (1911)

President: Santiago de Riba i d'Espanya (propietari de Palou)

Tresorer: Frederic Ros i Sallent (president accidental del Sindicat de Regants de Mollet)

Secretari: Joaquim de Barnola (propietari de Sant Adrià de Besòs i Palou)

27. *Revista del Instituto Agrícola Catalán de San Isidro*, 5.3.1912.

28. Tant els presidents dels sindicats de regants com els alcaldes podien nomenar un delegat que els representés en la Junta de Defensa.

29. A partir del 5 d'octubre de 1911, en què va tenir lloc la reunió convocada per la Junta de Defensa per tractar d'aquest nou projecte, foren nomenats per formar-ne part: Salvador Dachs (propietari de la Garriga), Pau Guasch (de Parets), Carles de Llanza (de Lliçà de Vall), Ramon de Casanovas (de Lliçà d'Amunt), Francesc Brustenga (de Santa Eulàlia), Francesc Maspons i Anglasesell (de Bigues), Josep Camps (de Riells) i Francesc de P. Torras i Sayol, com a representant de la Comunitat de Regants del Molí de Vendrell de Santa Eulàlia de Ronçana.

Vocals: Ignasi Ventós (president del Sindicat de Badalona);
 Lluís de Miquel (president del Sindicat de Santa Coloma de Gramanet);
 Josep Gelabart (propietari de Montcada);
 Miquel Albiñana (propietari de Sant Fost de Campsentelles);
 Salvador Xicola (propietari de Martorelles);
 Pau Vilallonga (propietari de Montornès);
 Sadurní Pont (propietari de Montmeló);
 Martí Borrell (propietari de la Roca);
 Sadurní Ramis (propietari de Llinars);
 Guillem de Soler (propietari de Sant Antoni de Vilamajor),
 i els alcaldes dels municipis de les conques dels rius esmentats.

Santiago de Riba ja havia estat nomenat el 9 de setembre de 1910. Jove advocat barceloní, era també el propietari de can Riba de la Serra, una gran finca de Palou amb terres a la llera del Congost i, per tant, directament afectat pels projectes de portar aigües del riu a Barcelona. Potser per aquesta raó, com a advocat aviat s'especialitzaria en la qüestió dels aprofitaments d'aigües, fins a convertir-se en un dels màxims experts en aquesta matèria: fou assessor de la principal empresa privada del sector, la Societat General d'Aigües de Barcelona, de la Confederació Sindical Hidrogràfica del Pirineu Oriental i secretari de la Societat de propietaris del Rec Comtal, que portava les aigües del riu Besòs des de Montcada a la ciutat de Barcelona³⁰. Membre de l'IACSI des de 1910, l'any 1913 fou nomenat director de l'Oficina que s'encarregaria de la inscripció als Registres dels aprofitaments d'aigües públiques. Participà en els diferents congressos nacionals de regs que es celebraren a Espanya en els anys vint i fou el principal impulsor del que es va celebrar a Barcelona l'any 1927 i que fou organitzat per l'IACSI. Va presentar-hi la primera de les ponències, precisament sobre el tema dels "Registros de aprovechamiento de aguas públicas. Su organización y eficacia"³¹. Aleshores ja formava part de la junta directiva de l'IACSI i l'any 1931, després de la mort del Baró d'Esponellà, en fou elegit president.

Santiago de Riba va ocupar la presidència de la Junta de Defensa fins que, l'any 1913, fou elegit regidor de l'Ajuntament de Barcelona per la Lliga Regionalista i va creure que resultava incompatible amb el nou càrrec³². En agraïment als treballs realitzats no només la intensa campanya per la comarca del Vallès, sinó també facilitant tota mena de dades als qui, des de l'Ajuntament i del Parlament, s'ocuparen del projecte de portada d'aigües a Barcelona, Santiago de

30. Vegeu MARTÍN PASCUAL, 1999, i també, com a síntesi, MARTÍN PASCUAL, 1997.

31. La ponència, amb el debat, esmenes i conclusions, fou publicada en el primer volum de *IV Congreso Nacional de Riegos*, Barcelona, 1929, p. 41-135.

32. *Agricultura i Ramaderia*, 15.3.1929. El seu ingrés a la Lliga Regionalista podria haver tingut relació amb la campanya al front de la Junta de Defensa d'Aigües, atès que fou la primera activitat pública on va

Riba fou homenatjat pels propietaris del Vallès³³. Va succeir-lo en la presidència Frederic Ros, propietari de Mollet i membre ell també de la Lliga Regionalista³⁴. F. Ros havia estat un dels fundadors de la Cambra Agrícola del Vallès (1901) i del Sindicat Agrícola de Mollet (1907), i juntament amb S. de Riba havia estat el principal impulsor de la campanya contra el transvasament de les aigües del Mogent iniciada l'any 1910:

“Els qui sigutn homes fets recordava l'any 1929 una publicació local de Mollet recordaran bé com varen ser ell [Santiago de Riba] i el molletà Sr. Frederic Ros, els dos capdavaners de la campanya contra la portada a Barcelona de les aigües del Mogent que proposava un Ajuntament lerrouxista i que d'haver-se portat a cap, haguera significat l'empobriment d'aquest ric tros de terra catalana”³⁵.

En efecte, quan es produí aquella campanya, l'ajuntament de Barcelona tenia una majoria de regidors republicans radicals (25 contra 20) que van mostrar-se favorables a aquell projecte de portada d'aigües a Barcelona. Els regionalistes, en canvi, van encapçalar la oposició al projecte³⁶, que inevitablement es va polititzar i que s'arribà a portar al Congrés de Diputats i al Senat, on s'aconseguí aturar un projecte de llei modificant la llei d'aigües.

destacar: “[...] sonó su nombre, públicamente, cuando un famoso asunto de aguas. Tal vez aquello orientó la vigilante atención de la Lliga Regionalista, siempre al acecho de bombres eficaces, y don Santiago de Riba ingresó en ella, siendo elegido concejal por el distrito II, en 1913, y nombrado presidente de la Comisión de Hacienda, a la que dio excelentes orientaciones. Fue designado para una tenencia de alcaldía, desde la que proyectó una acción ciudadana. Después pasó a la Diputación Provincial, siendo consejero de la Mancomunidad [...]” (*La Noche*, 27.3.1926).

33. *La Veu de Catalunya*, 23.1.1914.

34. Sobre la personalitat de Frederic Ros, vegeu PLANAS, 2004.

35. *Nostre Ideal*, 24.3.1929.

36. Tanmateix, uns anys més tard els adversaris de la Lliga s'atribuïen els mèrits de la campanya: “Veieu també com us estimen, habitants de les vores del Mogent. Era en aquell temps en que a Barcelona hi mancaven aigües bones i s'havia obert un concurs per a son abasteixement, i, en lloc de purificar el gran caudal de que disposava i disposa encare avui la ciutat de Barcelona, els vostres PROTECTORS, els senyors regionalistes, defensaven aquell projecte de l'aventurer Gonçal de Riba, que es proposava assecar el nostre Mogent, deixant en la misèria a tots els terreniments de la rica i productiva vorada del Mogent, desde Llinàs a Montmeló [...] Sortosament, allavors els elements d'esquerra, entre els quals s'hi comptava el nostre candidat, Manuel Rius i Rius, en aquella ocasió conceller de Barcelona, varen desbaratar els plans lligaires i se salvà la nostra comarca del perill que l'amenaçava. Veieu, doncs, si us estimen, pagesos del Vallès, els vostres protectors, els vostres moderns senyors feudals” (Un pagès, “Pagesos del Vallès, a la lluita”, *El Demòcrata*, 21.2.1918).

La Cambra Agrícola del Vallès i la continuïtat de la Junta de Defensa

La Cambra Agrícola del Vallès va participar activament en la campanya: de dins de la Cambra que sorgiren "*algunes de les guspieres que mes han abrandat el foc produït per la qüestió de les aigües del Mogent y del Congost*"³⁷ i, com hem vist, alguns dels membres de la Cambra, amb el seu president al capdavant, Fèlix Fages, van participar en els mítings que la Junta de Defensa va celebrar a diferents localitats de la comarca³⁸. Tot i que la Junta va fixar la seu al local de l'IACSI, inicialment es domicilià a Granollers al local de la Cambra Agrícola del Vallès, on va celebrar moltes reunions amb propietaris i alcaldes dels pobles de la comarca, i la seu de la Cambra també va servir per a la tramitació de les inscripcions d'aigües. El desembre de 1912 la Junta de Defensa va decidir encarregar-se de la tramitació d'expedients d'inscripció de les aigües dels propietaris que volguessin fer-la i recomanar a tots que la fessin. Amb aquest objectiu, va publicar una circular amb els preus de les inscripcions i les instruccions per a la recollida de dades, va organitzar reunions en els pobles i enviava un empleat per recollir les dades, el qual també atenia les consultes a la Cambra els dies de mercat a Granollers. D'aquesta manera es recolliren les dades de gairebé tots els propietaris dels pobles de Llinars del Vallès, Lliçà de Vall, Montcada, Montmeló, Montornès del Vallès, Palou, Parets del Vallès, la Roca del Vallès, Sant Antoni i Sant Pere de Vilamajor³⁹. A partir de l'any següent, havent ja recollit les dades de la majoria de finques de regadiu, la Junta de Defensa de les Aigües comissionà l'administrador de la Cambra Agrícola, Josep Comas, perquè atengués directament els propietaris que volguessin donar les dades o fer alguna consulta.

La Junta de Defensa va actuar de forma intermitent: "*quan l'aigua que rega els nostres camps perilla, allí es presenta ella; vençut l'enemic, descansa, tot pensant que per desgràcia la seva actuació hauria de repetir-se*"⁴⁰. Tot i que el primer projecte de Gonzalo de Rivas, es va aturar, l'amenaça per als regadius del Vallès no desapareixeria. L'any 1920, després de deu anys en què el projecte de portar les aigües del Mogent a Barcelona havia quedat aturat "*por no haberse encontrado ningún ministro de Fomento dispuesto a tal otorgamiento*"⁴¹, el Govern espanyol efectuà la concessió d'aigües al *Syndicat International de Recherches et Études Industrielles*, societat domiciliada a Brussel·les que ja havia participat en anteriors concursos de proveïment d'aigües potables a Barcelona. El mes de juliol la Junta de Defensa d'Aigües convocà a la seu de l'IACSI els propietaris de vint municipis afectats: després d'estudiar la qüestió van considerar que les garanties donades als usuaris eren insuficients i que el cabal sobrant de 410 litres/segon

37. Cambra Agrícola del Vallès. Mem. 1910.

38. Sobre la Cambra Agrícola del Vallès, vegeu PLANAS, 1991.

39. *Defensa de les aigües del Mogent y altres afluent del Besòs*, 12. 1912.

40. RIBA, Jaume de. "Granollers Agrícola", *La Veu de Catalunya*, 23.6.1926.

objecte de la concessió minvaria els actuals aprofitaments, i van acordar posar-se en contacte amb l'Ajuntament de Barcelona, amb la Junta de la Sèquia Comtal i altres entitats que tenien aprofitaments del Besòs per combatre l'acord de concessió⁴².

Sembla que aquella iniciativa no s'arribà a portar a terme, però uns anys després es repetí l'alarma davant d'una iniciativa per canalitzar les aigües del Mogent cap a Barcelona. A finals de l'any 1923, el periòdic *La Gralla* donava "el crit d'alerta a tots els propietaris i agricultors interessats des de Llinàs a Montcada, per tal que estiguin a l'aguait [...] oferint-los per endavant la nostra ajuda"⁴³. Durant tot l'any següent, i sota el lema "En defensa del Mogent", el periòdic va emprendre una campanya contra la portada d'aigües d'aquest riu a Barcelona. Una de les primeres entitats que s'en va fer ressò i que es sumà a la campanya fou la Cambra Agrícola del Vallès⁴⁴, i *La Gralla* també s'adreçà a "l'antiga Junta de Defensa de les Aigües del Mogent [...], per tal de que, fent honor a la causa que motivà el seu naixement i a l'honrós nom que ostenta, es posi de nou a la capdavantera d'aquest moviment de protesta i oposició"⁴⁵.

L'antiga Junta de Defensa no s'havia dissolt i subsistia encara presidida per Frederic Ros; però el 24 de juliol de 1924, en una reunió celebrada al local de la Cambra Agrícola del Vallès, va decidir renovar els seus càrrecs i va assumir la direcció de la campanya. El 17 de gener de 1925 va celebrar una Junta general a la seu de l'IACSI on s'aprovaren uns estatuts i s'elegiren els nous càrrecs:

Junta de Defensa de les Aigües dels rius
Mogent, Congost i Besòs (1925)
President: Frederic Ros i Sallent
Vicepresident: Josep Cirera
Secretari: Joaquim de Barnola
Vicesecretari: Enric Margarit⁴⁶
Tresorer: Rafael Pibernat
Vicesecretari: Àngel Carbonell

⁴¹. *Revista de l'IACSI*, 20.7.1920.

⁴². De manera immediata, es va remetre al Ministre de Foment el següent telegrama: "Reunidos interesados de veinte términos municipales afectados por la concesión, según Gaceta 6 de junio, de aguas del Mogent a una Sociedad extranjera en detrimento de los intereses agrícolas de la comarca, protestan de dicha concesión, cuyo proyecto habrá sido ya archivado y abandonado, esperando de V.E. amparará derechos postergados" (*Ibidem*).

⁴³. *La Gralla*, 30.12.1923.

⁴⁴. El president de la Cambra, Josep Rovira de Villar, s'adreçà al director de *La Gralla* per assegurar-li que els exemplars de *La Gralla* "seran degudament repartits com vostè desitja, amb lo que donarà començ la campanya que amb motiu de les aigües es proposa emprendre aquesta Societat" (*La Gralla*, 3.2.1924).

⁴⁵. *La Gralla*, 16.3.1924.

També formaven part de la Junta de Defensa un representant de cadascun dels pobles que podien estar afectats per la pèrdua d'aigua de regadiu, així com els seus alcaldes. En virtut dels nous estatuts, l'entitat adoptà el nom de *Junta de Defensa de les Aigües del Mogent i altres afluents del Besòs*; i un dels primers acords que adoptà fou encarregar els treballs necessaris per protegir els regants de Montcada i Sant Fost del projecte d'explotació d'aigües de la Societat Anònima d'Aigües Potables de Barcelona a Sant Fost de Campsentelles. L'any següent aquest problema encara no s'havia resolt i la Junta, encara presidida per Frederic Ros, tornava a actuar "*en defensa dels regants de Sant Fost i Montcada, als quals una empresa explotadora tracta de deixar sense aigua*"⁴⁷.

Encara deu anys més tard, com a conseqüència d'un nou projecte de portada d'aigües a Barcelona, la Junta de Defensa es tornà a reconstituir. La Societat Anònima d'Aigües Potables de Barcelona tenia una concessió d'aigües del riu Mogent en el terme de Llinars del Vallès des de l'any 1920; però encara no havia efectuat cap canalització. El març de 1936 va començar a circular el rumor que l'havia convingut amb el propietari de la finca de can Lleget de Llinars per portar-la a terme. Immediatament, a petició d'alguns propietaris que podien veure's afectats, la Cambra Agrícola del Vallès va convocar una reunió, en la qual es decidí exercir totes les accions per oposar-se al projecte, tant per la via administrativa com per la penal, i confiar la defensa de les aigües a la Cambra Agrícola del Vallès, juntament amb les delegacions de les entitats de regants i dels ajuntaments interessats⁴⁸.

Pocs dies després, en el mateix local de la Cambra, es constituí la Junta de Defensa de les Aigües dels rius Mogent i Besòs. Fou nomenat president de la Junta el mateix president de la Cambra, Josep Rovira de Villar, i foren nomenats vicepresident i secretari Francesc Asmarats i Josep Pujol Recordà, respectivament, i designats vocals els alcaldes de Llinars, Montmeló, Martorelles i Sant Fost. Pels propietaris regants hi van assistir Joaquim Pont i Puig, de la Roca i Martorelles; Martí Roca i Josep Manils per la Mina Lloverons; Frederic Ros pel Sindicat de Regants de Mollet; Jaume Armadans, pel de Montcada, i Santiago de Riba, pel Rec Comtal de Barcelona⁴⁹. La Junta de Defensa va fixar el domicili al local de la Cambra Agrícola del Vallès i va acordar reunir-se els dijous al matí. D'aquesta manera ambdues entitat quedaven encara més unides en una acció conjunta; però aquesta acció va poder durar poc temps, atès que tot just tres mesos després esclatà la Guerra Civil.

46. Enric Margarit era procurador de tribunals i l'any 1924 havia estat nomenat representant de la Cambra Agrícola del Vallès en la campanya contra la portada d'aigües a Barcelona.

47. RIBA, Jaume de. "Granollers Agrícola", *La Veu de Catalunya*, 23.6.1926.

48. *La Gralla*, 29.3.1936.

49. *La Gralla*, 19.4.1936.

Conclusió

De les pàgines precedents es dedueix una capacitat notable d'acció col·lectiva dels propietaris vallesans en la defensa dels seus interessos econòmics. La creació d'una entitat específica contra l'amenaça de transvasament d'aigua del Mogent cap a Barcelona és un exponent de l'alt grau de formalització d'aquesta lluita pel control d'aquest recurs natural, i la interrelació d'aquesta entitat amb altres organitzacions de propietaris, com ara l'IACSI o Cambra Agrícola del Vallès, però també amb institucions públiques com ara els ajuntaments i alguns diputats provincials, permet copsar l'articulació d'aquests grups de pressió en una densa malla que es vertebrava territorialment.

L'acció col·lectiva d'aquests propietaris va tenir, com hem vist, un bon rendiment: el projecte de proveïment d'aigües que l'Ajuntament de Barcelona considerava prioritari l'any 1910 fou aturat, i els projectes que es plantejaren durant els anys vint tampoc van prosperar. Fins a quin punt aquestes resistències van provocar un canvi de direcció en els esforços per a l'abastament d'aigües de Barcelona? Des de l'edat mitjana i fins al final del segle XIX el proveïment d'aigua de la metròpolis s'havia obtingut principalment de la conca del Besòs, amb el vell Rec Comtal i, més enllà, de les aigües subterrànies del Maresme. La Societat General d'Aigües de Barcelona es constituí inicialment per explotar les aigües que es transportaven per l'aqüeducte de Dos Rius (l'empresa era coneguda vulgarment com la Companyia de Dos Rius); però cap al final del segle XIX començà a explotar les aigües subterrànies del riu Llobregat i en els anys següents amplia la captació d'aigües d'aquesta conca, fins i tot recorrent a l'aprofitament de cabals superficials del Llobregat a mitjan segle XX⁵⁰. Com és conegut, els aquífers del Llobregat (especialment a l'àrea del delta) eren molt rics i els aprofitaments hidràulics per a usos industrials foren essencials per al desenvolupament industrial del Baix Llobregat⁵¹. És possible que, un cop descoberta aquesta abundància de recursos hídrics, el proveïment d'aigua per a Barcelona s'intensifiqués en aquesta comarca; però no s'hauria de desestimar que les dificultats amb què topà l'opció alternativa, en aquest cas el transvasament des de la comarca del Vallès, intervinguessin en aquest procés. Si fos així, la mobilització dels propietaris vallesans hauria tingut unes conseqüències determinants per al futur d'aquesta comarca.

50. BOLAÑOS, en premsa.

51. FERRET PUJOL, 1995 i 2002.

Bibliografia

ANTOLÍN, Francesca (1991). "Las empresas de servicios públicos municipales". Dins: Comín, Francisco; Martín Aceña, Pablo (dir.). *Historia de la empresa pública en España*. Madrid: Espasa-Calpe, p. 283-330.

BARCIELA, Carlos; MELGAREJO, Joaquín (2000). *El agua en la Historia de España*. Alicante: Publicaciones de la Universidad de Alicante

BOLAÑOS, Anna (en premsa). "Aigües de Barcelona". Dins: Prat, Narcís; Tello, Enric (eds.). *El Baix Llobregat: història i actualitat d'un riu*. Centre d'Estudis Comarcals del Baix Llobregat – AGBAR.

CASADEVALL, Salvador; Vil·laret, Miquel; CODINA, Josep. (1928). *Memoria relativa a la municipalització, con monopolio, del servicio de abastecimiento de aguas potables de la villa de Llinás*. Barcelona: Tipografía Santiago Vives.

CONILLERA VIVES, Pere (1991). *L'aigua de Montcada. L'abastament Municipal d'Aigua de Barcelona. Mil Anys d'Història*. Barcelona: Institut d'Ecologia Urbana de Barcelona.

FERRET PUJOL, Josep (1995). "Les aigües en el procés d'industrialització de la comarca". Dins: Calvo, Àngel (a cura de). *El pas de la societat agrària a industrial al Baix Llobregat. Agricultura intensiva i industrialització*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 607-627

— (2002). *Els antics aprofitaments d'aigües subterrànies al delta del Llobregat, 1600 / 1900*. Barcelona: Comunitat d'Usuaris del Delta del riu Llobregat.

GARRABOU, Ramon; NAREDO, José Manuel (eds.) (1999). *El agua en los sistemas agrarios. Una perspectiva histórica*. Madrid: Fundación Argentaria / Visor.

MARTÍN PASCUAL, Manel (1997). "L'abastament d'aigua al Pla de Barcelona des del Rec Comtal i les mines de Montcada, 1822-1879". Dins: Roca Albert, Joan (coord.). *La formació del cinturó industrial de Barcelona*. Barcelona: Institut de Cultura de Barcelona i Proa, p. 135-147.

— (1999). *El Rec Comtal (1822-1879). La lluita per l'aigua a la Barcelona del segle XIX*. Barcelona: Fundació Salvador Vives i Casajuana.

MATÉS BARCO, Juan Manuel (1998). *Cambio institucional y servicios municipales. Una historia del servicio público de abastecimiento de agua*. Granada: Ed. Comares

— (1999). *La conquista del agua. Historia económica del abastecimiento urbano*. Jaén: Universidad de Jaén.

NEL·LO, Oriol (ed.) (2003). *Aquí, no! Els conflictes territorials a Catalunya*. Barcelona: Ed. Empúries.

PÉREZ PICAZO, Ma Teresa; LEMEUNIER, Guy (eds.) (1990). *Agua y modo de producción*. Barcelona: Ed. Crítica,

PLANAS, Jordi (1990). "Dionís Puig: una vida dedicada a la recerca científica". *Lauro*, núm. 1, p. 24-28.

— (1991). *Propietaris organitzats. Estudi de la Cambra Agrícola del Vallès (1901-1935)*. Estudis de Granollers i del Vallès Oriental, núm. 4. Ajuntament de Granollers.

— (2004). “De poble agrícola a ciutat industrial: els inicis de la industrialització a Mollet del Vallès”. *Notes*, núm. 19, p. 137-153.

ROMA, Francesc (1994). “Consideracions sobre l’obra de Dionís Puig. L’agricultura i el problema de l’aigua”. *Lauro*, núm. 8, p. 14-17.

VOLTES, Pedro (1967). *Historia del abastecimiento de agua a Barcelona*. Barcelona: Sociedad General de Aguas de Barcelona.